

ПІДГОТОВКА ВЧИТЕЛЯ НА ПОДІЛЛІ: ІСТОРИЧНИЙ АСПЕКТ

Постановка проблеми. Реалізація прагнення України інтегруватися в європейський освітній простір уможливується на засадах концептуального переосмислення та реформування системи професійно-педагогічної підготовки майбутніх учителів.

Початок ХХІ ст., ознаменований глобальними трансформаціями, стрімким економічним та інформаційно-технологічним розвитком, вимагає вчителя-професіонала, озброєного новітніми технологіями, методами і методиками учіння, універсальними знаннями для здійснення освіти і виховання підростаючого покоління. Професійна діяльність освітян є важливим чинником успішного розвитку країни. Саме через діяльність педагога реалізується державна політика, спрямована на зміцнення інтелектуального й духовного потенціалу народу, розвиток вітчизняної науки й техніки, збереження й примноження національно-культурної спадщини.

Сучасний період розвитку школи і педагогіки України, гуманізація і демократизація освіти обумовлюють необхідність звернення до досвіду минулого, ретроспективного вивчення та узагальнення історичних педагогічних теорій. Цілісний розгляд розвитку педагогічної думки і шкільної практики вимагає сучасної оцінки поглядів, концепцій, теорій, оскільки необхідність постійного вдосконалення підготовки фахівців залишається важливим завданням, особливо в педагогічній освіті, оскільки вчитель стоїть у витоків будь-якої професії. Вчителю як нікому іншому повинні бути притаманні глибокі наукові знання, здатність до прийняття творчих рішень, готовність до постійної самоосвіти, висока громадянська відповідальність за результатом своєї діяльності.

Збільшений інтерес до минулого ставить перед історією педагогіки завдання більш глибокого вивчення і узагальнення педагогічної спадщини кожного народу, що відображає його багатовікові правові традиції, звичаї виховання.

Аналіз попередніх досліджень. Аналіз історико-педагогічних, науково-методичних та архівних джерел свідчить, що вивченням специфіки професійної підготовки вчителя в історичному поступі України займалися В. Андрущенко, Є. Барбіна, І. Зязюн, О. Лавриненко, А. Кузьмінський, М. Лазарев, М. Лещенко, О. Матвієнко, Л. Мацько, Н. Ничкало, О. Отич, Л. Савенкова, О. Семенов, С. Сисоєва, М. Солдатенко, Н. Тарасевич.

Історія освіти на Поділлі в науковій літературі розглядалась переважно в контексті історії педагогіки України (Л. Артемова, О. Бабіна, Л. Медвідь, А. Левківський, І. Кучинська, І. Сесак, Т. Сухенко); соціально-економічне та політичне становище (В. Божевільний, А. Філінюк). На цю проблему звернули увагу і сучасні історики (О. Качковський, Л. Анохіна, Б. Хіхлач, О. Вороліс і М. Вороліс та ін.).

Водночас, питанню професійного становлення вчителя-вихователя в навчальних закладах окремих регіонів України, зокрема Поділля, у науково-педагогічній та історичній літературі не приділялося належної уваги. Не здійснено цілісного історико-педагогічного аналізу багатьох аспектів теоретичної і практичної підготовки вчителя, розвитку в нього вмінь та навичок, необхідних для організації педагогічної дії, формування високого рівня професійної майстерності, недостатньо висвітлено досвід організації та професійної підготовки учителів у гімназійних установах, жіночих закладах освіти, учительських школах та семінаріях Поділля.

Мета статті. Визначити та охарактеризувати історичний аспект підготовки вчителя на території Поділля.

Виклад основного матеріалу. З давніх-давен грамотність, освіта українського народу були тісно пов'язані з церквою: майже при кожній парафіяльній церкві існувала школа, з учителями-дяками, що діяла до першої половини ХІХ ст. Вона зникла з поширенням державних

шкіл. Нижча освіта в Україні у кін. 17 — поч. 18 ст. була дуже поширеною, бо майже кожне село мало свою школу. Школи на Поділлі розміщувалися переважно у приміщеннях при церквах.

Епоха Відродження XV-XVI ст. у Західній і Центральній Європі зумовила реформацію освіти. Значний внесок у розвиток української освіти робили колегіуми, кількість і значення яких на Поділлі XVII-XVIII ст. поступово зростала [1]. Розширення мережі українських національних шкіл стало головною метою національно свідомих українців, які справедливо вважали брак освіти основною причиною занепаду культурного й національного життя України.

Тенденції розвитку освіти на Поділлі в кінці XVIII ст. — XIX ст. — процеси неоднозначні і багатогранні. З поверненням населення Поділля до православ'я у кінці XVIII ст., постало питання про забезпечення парафій священнослужителями для задоволення постійної потреби в освітніх людях, здатних для вчителювання в дусі православ'я, св. Синод наказом 26 травня 1794 р. на ім'я Мінського преосвященного Віктора, у завідуванні якого було і Поділля, велів звертатись до митрополита Київського, архієпископа Могилівського, єпископа Сполінського, про відправлення в єпархії Мінську, Ізяславську і Брацлавську семінаристів або церковних осіб [2].

Загалом, на Правобережній Україні на початк XIX століття склалася система державного управління за зразком Російської імперії. Коли було утворено Міністерство народної освіти, то під його орудою почала формуватись нова мережа навчальних закладів. До неї входили навчальні заклади чотирьох типів: парафіяльні училища, які призначалися для дітей найвищих станів; повітові училища для дітей дворян, купців, державних службовців, заможних ремісників; класичні повітові гімназії і неповні прогімназії — найпоширеніший тип середньої школи; ліцеї, університети — вищі навчальні заклади.

У 1800 р. в шаргородській семінарії, яка мала шестирічний курс навчання, відкрили класи поезії і риторики, ввели такі навчальні дисципліни, як історія, географія, польська, німецька, грецька та французька мови. У 1802 р. з'явився клас філософії, а через два роки — богословський клас [2]. У 1793-1803 рр. всі навчальні заклади Поділля знаходились в управлінні Опікунської ради, яка мала право назначати вчителів. Існували також посади цензорів і аудиторів, які слідували за порядком у класі і допомагали педагогам опитувати і оцінювати учнів.

У 20-х років XIX ст. на Поділлі появились окремі початкові школи взаємного навчання, що діяли за методом Белла і Ланкастера, названі ім'ям одного із засновників цього методу. Суть його полягала в тому, що при навчанні читання, письма й арифметики учитель вибирав із кращих учнів собі помічників, яким доручав засвоєне ними безпосередньо пояснити певній групі учнів. Це давало можливість навчати велику кількість учнів при одному учителі. Ланкастерську школу відкрили в Могилеві та Кам'янці. Вчителями тут працювали випускники такої ж школи у Києві, які засвоїли метод взаємного навчання [3].

Після 1831 р., коли польське повстання на Правобережній Україні зазнало поразки, школа в краї набула російського характеру [2].

19 листопада 1864 р. було затверджено статут реальних гімназій. Вони прирівнювались до класичних гімназій, але курси стародавніх мов — латинська і грецька, були замінені на сучасні європейські мови: французьку, німецьку, англійську. Також збільшилась кількість годин на вивчення природничо-математичних наук. Реальні гімназії відкривали шлях випускникам у вищі навчальні заклади, а в практичній діяльності — давали можливість стати помічниками інженерів [4].

Наприкінці XVIII — XIX ст. на Поділлі існували різні типи навчальних закладів — державних і духовних. Державні середні заклади освіти готували випускників, які працювали в різних сферах економіки і культури, ставали студентами імператорських університетів. Подільська духовна семінарія давала кадри священнослужителів для православної церкви [1].

У 1869 р. затверджено положення про жіночі гімназії і прогімназії у Київській, Подільській і Волинській губерніях. Згідно цього положення в м. Немирові була відкрита перша на Поділлі прогімназія з чотирирічним курсом навчання. Пізніше жіночі учбові заклади почали діяти в інших містах губернії. У липні 1900 р. відкрилась жіноча гімназія у Вінниці [4]. Через десять років на кошти земства був відкритий педагогічний клас. Після закінчення сьомого класу випускниці отримували атестат на звання вчительки початкової школи. Після закінчення

педагогічного (восьмого) класу атестат давав звання домашньої вчительки. Випускникам — відмінникам цього класу присвоювалось найвище звання: «Домашня вчителька-наставниця». Їм відкривався доступ на вищі жіночі курси без іспитів [4].

Взагалі мережа середніх жіночих навчальних закладів на Поділлі створювалася дуже повільно, навіть порівняно з іншими регіонами України, адже уряд штучно стримував їх зростання. Так, на 1897 рік у Подільській губернії було всього 9 гімназій Міністерства народної освіти, в той час, як в Полтавській, Чернігівській їх відповідно було по 14 і 20 [5].

У пореформений період відбулися позитивні зміни в галузі початкової освіти: існуючі типи початкових шкіл об'єднувалися однією назвою — початкові народні училища і повинні були працювати за єдиною програмою. Жінки отримували дозвіл на вчителювання в народних училищах.

На початку ХХ ст. у Вінницькому реальному училищі відкрили сьомий спеціальний клас, в якому учні готувались до вступу у технічні вузи та на природничо-математичний чи медичний факультети університету.

Колектив цього училища мав заслужений авторитет у влади. У державному архіві Вінницької області зберігаються документи про урядові нагороди викладачів за 1896-1902 роки. Імператорським указом в ці роки були відзначені такі викладачі: Порфірій Богданович — орденом святої Анни 2 ступеня, Дмитро Жалковський — св. Станіслава 3 ст., Петро Савін — св. Станіслава 3 ст.; Олександр Борщевський — св. Анни 3 ст., Ілля Арістов — св. Станіслава 3 ст. та ін. [6].

Для втілення в життя реформи загальної освіти, а також для обслуговування міських вищих училищ виникла потреба в педагогічних кадрах. Для їх підготовки створювались учительські інститути і учительські семінарії — середні навчальні заклади з трирічним курсом. Інститути готували вчителів для міських вищих училищ, семінарії — для початкових училищ сільської місцевості. Навчання в семінаріях йшло по скороченому варіанту програми учительських інститутів. На Поділлі учительський інститут відкрили у Вінниці 1912 р. Він був четвертим у Київському учбовому окрузі, восьмим в Україні. У навчанні приділялась велика увага вивченню психології, педагогіки, історії педагогіки, методики учбового предмету. Вивчення спеціальних предметів узгоджувалося з практичною діяльністю студентів в базовому училищі.

В системі педагогічних учбових закладів найбільш поширеними були учительські семінарії. Вони утримувалися на кошти казначейства і субсидії від земств. У 1914 р. В Україні діяли 26 учительських семінарій [7].

В учительській семінарії приділялась увага розвитку в майбутніх педагогів здібностей, необхідних для викладання в школах співів, музики, гімнастики. Також дбали про моральне обличчя майбутніх педагогів. В учительських семінаріях, як і в учительських інститутах України, основний контингент учнів складали діти селян.

Висновки. Становлення і розвиток педагогічної освіти на Поділлі відбувалися в єдиному історико-освітньому процесі країни. У кінці ХІХ сторіччя відбулися позитивні зміни в галузі початкової педагогічної освіти. Всі діти мали право на освіту, але навчались переважно вихідці із заможних верств населення. Викладання в усіх навчальних закладах Поділля проводилось виключно російською мовою.

Література:

1. Артемова Л.В. Історія педагогіки України : підр. Для сту. Вузів/ Л.В. Артемова. — К.: Либідь, 2006. — С.150.
2. Сесак І.В. Навчальні заклади на Поділлі наприкінці ХVІІІ першій третині ХІХ ст. / І.В. Сесак // Освіта, наука і культура на Поділлі. Збірник наукових праць. — Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2009. — Т.14. — С. 42-43.
3. Олесницький, И. Исторические сведения о Каменец-Подольском и Барском духовных училищах / И. Олесницький — Каменец-Подольск, 1892.
4. Анохіна Л.С. З історії освіти у м. Вінниці (ІІ пол. ХІХ — поч. ХХ ст.) / Л.С. Анохіна // Подільська старовина: Збірник наукових праць. Ювілейний випуск до 80-річчя з дня заснування музею. — Вінниця, 1998. — С. 104.

5. Вороліс М. Г. Стан середньої освіти на Поділлі у 1891-1901 р.р. / М.Г. Вороліс // Наукові записки ВДПУ ім. М. Коцюбинського. — Вип. 12., Серія: Історія: Збірник наукових праць / [За заг. ред. проф. П.С. Григорчука]. — Вінниця, 2007. — С. 187-189.

6. ДАВО.— Ф. 15. — Оп. 1.— Спр. 110.— Арк. 49-74.

7. Сесак І. В. Учительські семінарії Поділля на початку ХХ ст. // Культура Поділля: історія і сучасність: Матеріали II наук. — практич. конф., присвяченої 500-річчю м. Хмельницького.— Хмельницький, 1993. — С. 283-285.

В статті аналізуються особливості професійної підготовки вчителя в історичному поступі на території Поділля. Розглядаються соціально-економічні та політичні фактори, які формували професійного педагога.

Ключові слова: Поділля, історія освіти, професійна підготовка вчителя.

В статье анализируются особенности профессиональной подготовки учителя в историческом аспекте на территории Подолья. Рассматриваются социально-экономические и политические факторы, которые формировали профессионального педагога.

Ключевые слова: Подолье, история образования, профессиональная подготовка учителя.

The article analyzes the characteristics of teacher training in the historical aspect of the territory of Podolia. The article considers the socio-economic and political factors that formed the professional educator.

Keywords: Podolie, history of education, professional teacher training.